

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

---

*О. В. Суший, В. Д. Гридзук, В. В. Жовтянська,
О. Ю. Кухарук, Ю. С. Соколовська, М. М. Слюсаревський,
В. О. Татенко*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ФОРМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висвітлено результати першого в історії і теорії психологічної науки дослідження генезису і специфіки основних форм соціально-психологічного мислення, що склалися в зарубіжному та вітчизняному соціокультурному просторі, передумов і перспектив їх поступу, взаємодії і взаємозбагачення та підсумки розроблення на цій основі концептуальних засад дальшого розвитку української соціальної психології як наукової та навчальної дисципліни. У ході дослідження здійснено концептуалізацію понять соціально-психологічного мислення (СПМ) та його форм. Запропоновано класифікаційно-генетичну модель форм СПМ, на основі якої розроблено низку концепцій (запровадження суб'єктно-вчинкового підходу в соціальній психології, історіографічного канону в соціальній психології, ідеологічної форми СПМ), методик (формування громадянської позиції учнівської молоді), технологій (моніторингу стану історіографії соціальної психології) та моделей, що описують структуру і функції, пояснюють механізми функціонування, закономірності та тенденції розвитку і взаємодії основних форм СПМ (наукових, позанаукових, ідеологічно та психотехнологічно зорієнтованих), а також розкривають їхній евристичний потенціал та можливості щодо вирішення різних практично значущих завдань.

Ключові слова: соціальна психологія, соціально-психологічне мислення, форми соціально-психологічного мислення (донаукові, наукові, позанаукові), суб'єктно-вчинковий підхід, історіографія.

Проблема. Упродовж 2013–2016 років колектив лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень Інституту соціальної та політичної психології НАПН України виконував науково-дослідну роботу за темою “Особливості становлення і розвитку форм соціально-психологічного мислення”. Мета дослідження передбачала: по-перше, з'ясування особливостей становлення і розвитку донаукових, наукових та позанаукових форм соціально-психоло-

гічного мислення (СПМ) у зарубіжних і вітчизняній соціокультурних традиціях; по-друге, визначення передумов, перспектив і способів ефективної взаємодії, взаємозбагачення та творчого синтезу цих форм; по-третє, розроблення концептуальних засад дальшого розвитку соціальної психології як наукової та навчальної дисципліни.

Відповідно до мети під час виконання теми вирішувалися такі завдання:

1. Здійснити концептуалізацію понять соціально-психологічного мислення та його форм.

2. Обґрунтувати класифікацію форм соціально-психологічного мислення.

3. Вивчити сучасний стан історіографії соціальної психології, простежити за історіографічними джерелами еволюцію уявлень зарубіжних та вітчизняних учених щодо її предмета, проблем та завдань.

4. Описати структуру і функції, розкрити механізми та закономірності функціонування, розвитку і взаємодії основних форм соціально-психологічного мислення, зокрема: ідеологічних, міфологічних, побутових (звичаї, обряди, традиції, ритуали соціального життя), праксеологічних (психотерапія та інші види психологічної практики), власне наукових (дисциплінарних і субдисциплінарних).

5. Здійснити історичну реконструкцію траєкторій трансформації донаукових форм соціально-психологічного мислення в наукові.

6. Дослідити евристичний потенціал психоаналітичного, суб'єктно-вчинкового та інших теоретичних підходів як сучасних наукових форм соціально-психологічного мислення, визначити зони їхньої релевантності, можливості щодо розв'язання різних завдань суспільної практики і навчально-виховного процесу в закладах освіти.

7. Запропонувати загальну концепцію дальшого розвитку в Україні соціальної психології та відповідні часткові концепції, моделі, гіпотези, що стосуються окремих форм соціально-психологічного мислення.

Вихідним у проведеній науково-дослідній роботі стало міркування про те, що, з одного боку, звернення до поняття соціально-психологічного мислення дає змогу охопити весь компендіум способів пізнання та опанування людьми соціально-психологічних явищ; а з другого – це є зручним епістемологічним прийомом, щоб скласти адекватне уявлення про те, що здобула і які можливості не використала соціальна психологія в процесі свого становлення та розвитку, про коло проблем, якими вона може й повинна опікуватися, аби краще задовольняти суспільні запити. Отже, виконання науково-дослідної теми “Особливості становлення і розвитку форм соціально-психологічного мислення” стало першим прецедентом спеціальних досліджень з ви-

вчення форм соціально-психологічного мислення, чим фактично започатковано принципово новий підхід в історії і теорії соціальної психології, який може стати підґрунтям для цілої серії подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті: висвітлити основні результати дослідження генезису і специфіки основних форм соціально-психологічного мислення, здійсненого колективом лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень ІСПП НАПН України.

Соціально-психологічне мислення: сутність і формовияви (М. М. Слюсаревський)

Кожна науково-дослідна робота починається з розмови про поняття. Концептуалізація понять “соціально-психологічне мислення” та “форма соціально-психологічного мислення”, а також класифікація форм соціально-психологічного мислення не просто склали понятійно-категоріальну основу здійсненої науково-дослідної роботи, а й визначили структуру та логіку проведення дослідження в цілому.

До вирішення поставленого завдання активно долучився директор ІСПП НАПН України, член-кореспондент НАПН України М. М. Слюсаревський, який дослідив соціально-психологічне мислення у гносеологічному і суспільно-історичному вимірах. В основу визначення змісту поняття “соціально-психологічне мислення” ним покладено розуміння *предмета соціальної психології*, який сформульовано достатньо широко, з можливою на сьогоднішній день вичерпністю: *це індивідуальні та надіндивідуальні (групові, колективні, масові) психічні явища, що зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки* [1, с. 23]. Виходячи з наведеного визначення предмета соціальної психології, *під соціально-психологічним запропоновано розуміти мислення, спрямоване на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією, спільною діяльністю і виявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки.*

Дослідник запропонував і більш компактний, так би мовити, стислий варіант сформульованої дефініції, означивши, слідом за іншими авторами, предметну сферу соціальної психології як “соціально-психологічну реальність”. Стисла дефініція має такий вигляд: *соціально-психологічне мислення – це мислення, спрямоване на пізнання та опанування соціально-психологічної реальності.* Попри деякий при смак тавтологічності така дефініція видається зручною для визначення

похідних понять, найважливішим серед яких є поняття “форма соціально-психологічного мислення”. Її визначено як *певну сукупність історично змінних і водночас відносно сталих способів організації процесів пізнання та освоєння відношень соціально-психологічної реальності*.

Поняття “форма соціально-психологічного мислення” є похідним. Це означає, що, базуючись на вихідному понятті “соціально-психологічне мислення”, воно покликане разом з тим конкретизувати його “оформлений” у певному вигляді зміст, давати підстави для ідентифікації та диференціації окремих фрагментів цього змісту, відтворення логіки їхнього розгортання та співіснування в соціально-історичному часі й просторі. Поняття форми позначає в такому контексті різні підвиди чи типи обговорюваного виду мислення.

Серед форм соціально-психологічного мислення доцільно розрізняти передусім *донаукові, протонаукові, наукові та позанаукові* (у вужчому розумінні цього слова).

Донаукові форми – це ті, що зароджуються і функціонують у межах архаїчних міфів, первісної магії, ритуалізованої поведінки, повсякденних уявлень людей – до появи перших філософських учень.

Під *протонауковими формами* слід розуміти елементи соціально-психологічної думки у філософських ученнях та інших культурних пам’ятках Стародавнього світу, Середньовіччя і почасти Нового часу на тому етапі інтелектуальної історії людства, коли ще не почали формуватися конкретні наукові дисципліни, коли вони ще визрівають у лоні філософії.

Наукові форми репрезентовано соціальною психологією та іншими науками. Вони, своєю чергою, поділяються на:

а) *внутрішньодисциплінарні*, тобто ті, які культивує власне соціальна психологія (парадигми, теоретичні орієнтації чи течії, окремі теорії і наукові підходи, що мають парадигмальний характер, тощо);

б) *іншодисциплінарні*, котрі розвивають соціально-психологічну думку в межах близьких або й не дуже близьких до соціальної психології наукових дисциплін (від соціальної філософії та соціології до генетики і фізіології);

в) *наддисциплінарні*, які можна назвати також *субдисциплінарними*, якщо розглядати їх не відсторонено, іззовні, а ніби із внутрішньодисциплінарної точки зору соціальної психології (теоретичні орієнтації, підходи і напрями, характерні для так званих дисциплін соціально-психологічного профілю – політичної психології, етнопсихології, історичної психології, юридичної психології тощо).

Позанаукові – це ті форми, що існують і розвиваються паралельно з протонауковими і затим – із науковими. Основними їх різновидами є:

а) *повсякденні*, або *соціокультурні* (обряди, звичаї, традиції, моральні та соціальні норми, життєві ідеали, домагання і плани людей, стратегії міжособової, групової та міжгрупової поведінки тощо);

б) *міфологічні*, що не втрачають актуальності для індивідів і спільнот з удосконаленням раціональних способів пізнавальної діяльності, оскільки є універсальними формами моделювання світу;

в) *містичні*, де соціальне (надіндивідуальне, трансперсональне) специфічно поєднується з надприродним або й розчиняється в ньому (релігійні, езотеричні, окультні практики);

г) *фольклорні*, опредметнені в жанрах народної поетичної творчості (піснях, казках, переказах, легендах, билинах, думах, анекдотах, загадках, прислів'ях і приказках), народній хореографії, народному театральному мистецтві і т. ін.;

д) *літературно-мистецькі*, що виникають на основі фольклорних форм, підносять їхні надбання на якісно вищій щабель розвитку, почасти витісняють їх, але в жодному разі не замішують повністю.

З-поміж форм соціально-психологічного мислення слід виокремити ті, що посідають ніби проміжне місце між науковими і позанауковими, а саме *ідеологічні* та *психотехнологічні*. Проміжне становище перших зумовлено суспільною природою ідеології, яка є “практично скеровувальним знанням”, своєрідним “серединним утворенням” між наукою і практикою (Н. Луман). Так само й психотехнологічні форми (соціально-психологічне консультування, активні соціально-психологічні методи, PR-технології, іміджмейкінг і т. ін.) базуються, як відомо, не тільки на наукових теоріях, а й на позанауковому, інтуїтивно узагальнюваному досвіді людей, або й більше на ньому, ніж на цих теоріях.

Усі схарактеризовані форми впорядковано у вигляді їх *класифікаційно-генетичної моделі* (рис.1). Запропонована класифікаційно-генетична модель не лише вирішує завдання власне класифікації форм СПМ (поділяє їх на відповідні роди, види та підвиди), а й певною мірою вказує на генезис цих форм (наприклад, на перехід донаукових у протонаукові та позанаукові, протонаукових – у наукові тощо). Тобто ці форми перебувають не в субординаційних, а скоріше в координаційних зв'язках. Одні з них є історично минулими – породивши свої перевтілення, вони стають надбанням минулого; інші актуально співіснують у просторі і часі, хоча теж можуть породжувати похідні, дочірні функціональні утворення.

Наукова соціальна психологія при цьому покликана виконувати роль провідного актора в ансамблі різних форм СПМ, що й визначає концептуальні засади її дальшого розвитку.

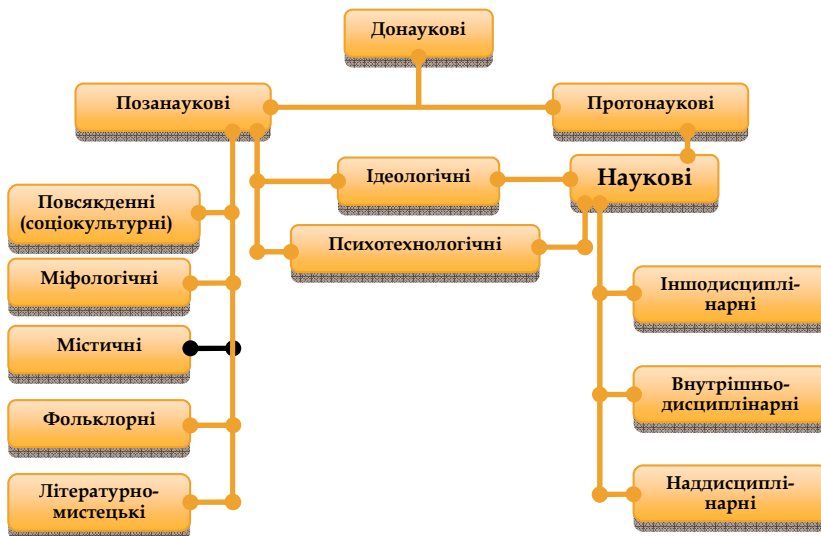

Рис. 1. Класифікаційно-генетична модель форм соціально-психологічного мислення

Історіографія соціальної психології: сучасний стан та динаміка розвитку (Ю. С. Соколовська)

Рівень самосвідомості науки визначає динаміку її розвитку. Це передусім стосується ролі і значення історико-наукових досліджень, які є формою рефлексії наукового знання. Сучасна соціально-психологічна теорія будується на основі акумуляції, осмислення та узагальнення досвіду психологічного пізнання людини на всіх етапах історичного розвитку соціально-психологічної думки. Епістемологічним прийомом, що уможливує розширення й уточнення змістового обсягу соціально-психологічної дисципліни завдяки переосмисленню попереднього досвіду, є історіографія. Історіографія постає як відповідь на нагальну потребу вивчення й осмислення в єдиному теоретико-методологічному дискурсі всіх форм соціально-психологічної думки, які виробило людство впродовж своєї історії.

Ю. С. Соколовська зосередила увагу на дослідженні сучасного стану та динаміки розвитку історіографії соціально-психологічної науки, затвердивши відтак *історіографічний канон* у соціальній психології як одну з наукових форм соціально-психологічного мислення в контексті генетично-класифікаційної моделі форм СПМ. Історіографію соціальної психології представлено як сукупний науковий доробок з історії соціальної психології на всьому шляху її становлення. *Предметом* вивчення соціально-психологічної історіографії є тенденції розвитку соціально-психологічного знання, особливості виникнення і розвитку світової соціально-психологічної думки, діяльність наукових осередків та центрів соціально-психологічної науки, а також внесок визначних науковців і мислителів у збагачення соціально-психологічних знань. З-поміж іншого історіографія аналізує методологію, що застосовується науковцями у висвітленні того чи іншого аспекту, зокрема вона вивчає, яким чином учені використовують конкретні джерела, методи і теоретичні підходи.

Комплексний аналіз (з історіометричної та змістової точок зору) корпусу історіографічних робіт – як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників – став теоретичним підґрунтям розробленої в ході дослідження *технології моніторингу* стану історіографії соціальної психології в країнах близького та далекого зарубіжжя і дав змогу запропонувати *групи критеріїв* для класифікації цих досліджень, а саме:

а) історіометричні критерії (країна походження автора, тематика праці, форма і час публікації тощо);

б) критерії за Е. Хільгардом, Д. Лірі та Г. МакГайром (безперервність – переривчастість, презентизм – історизм, інтерналізм – екстерналізм, “значна особистість” – “дух часу”, церемоніальність – критичність).

З огляду на це здійснено відбір, класифікацію та комплексний аналіз англomовних історіографічних робіт зарубіжних дослідників, які висвітлюють історію соціальної психології в різних її аспектах (Загалом для аналізу було відібрано близько 100 праць у хронологічних межах від 1929 р. до 2014 р.¹). Зокрема, визначено *основні наукові підходи*, що репрезентують зарубіжний історіографічний дискурс та ви-

---

¹ Безумовно, цей перелік не є вичерпним. До моніторингу не увійшли роботи, присвячені історії окремих шкіл, напрямків або доробок окремих персоналій; до уваги бралися лише роботи з історії соціальної психології загалом у певні часові періоди або в конкретних країнах. Окремо було виділено групу наукових праць, спрямованих на теоретичне та теоретико-методологічне осмислення історіографії соціальної психології.

світлюють процес становлення соціальної психології (інтрадисциплінарні, транспарадигмальні, кроскультурні, кросдисциплінарні, трансісторичні, епістемологічні), та виявлено *кількісні та якісні диспропорції* в зарубіжній історіографії соціальної психології.

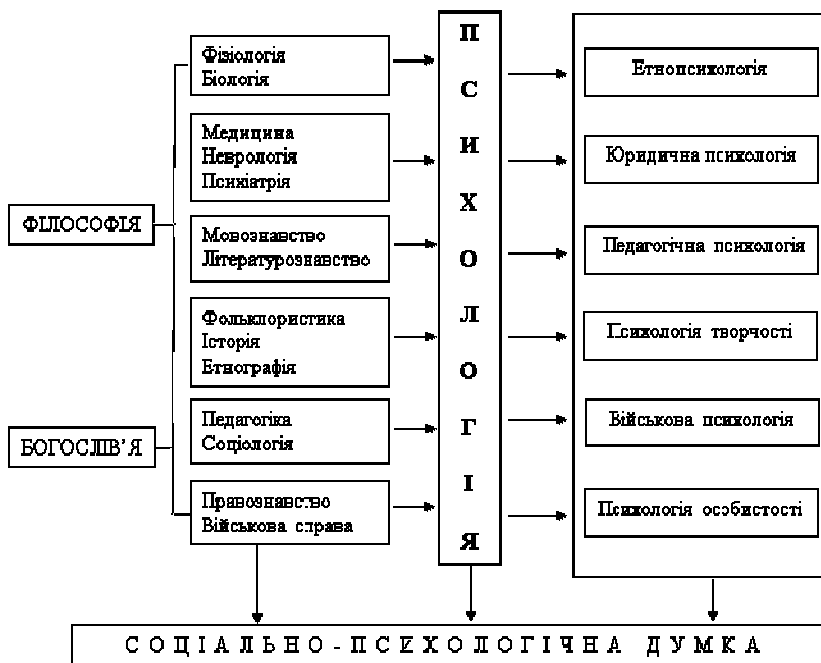

Рис. 2. Траєкторії розвитку соціальної психології

В Україні історіографічної традиції вивчення минулого вітчизняної соціальної психології поки не існує як такої. Тобто на сьогодні вітчизняний науковий дискурс охоплює корпус робіт, так чи інакше дотичних до висвітлення окремих аспектів розвитку соціально-психологічної думки в Україні. Історіографічний аналіз цих робіт, що передбачав з'ясування ступеня попередньої вивченості об'єкта дослідження, дав змогу виділити чотири групи джерел, які стали основою виокремлення персоналій для подальшого опрацювання їхньої наукової спадщини:

1) історичні розвідки та дисертації, присвячені видатним діячам української науки і культури;

2) дослідження історії розвитку психологічного знання в Україні (переважно обмежені географічним або хронологічним критерієм), а також праці з історії світової та російської психологічної думки, де водночас представлено загальний опис поступу психологічного знання на теренах України;

3) спеціальні дослідження з історії окремих психологічних та суміжних із ними гуманітарних дисциплін;

4) дослідження історії розвитку соціально-психологічної думки на території Російської імперії (досліджувані в таких роботах окремі постаті, що фігурують у текстах як “російські вчені”, можуть бути однаковою мірою віднесені як до російської, так і до української науки внаслідок злитості інтелектуального середовища, характерної для імперської доби).

Результати проведеного дослідження відображено в монографії “Історія соціальної психології в Україні: друга половина XIX – початок XX століття” [3].

Евристичний потенціал суб’єктно-вчинкового підходу як сучасної наукової форми соціально-психологічного мислення

(В. О. Татенко, В. Д. Гридчук)

У корпусі наукових форм СПМ проаналізовано та розкрито евристичний потенціал суб’єктно-вчинкового підходу, який порівняно недавно представив на розгляд наукової громади член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук В. О. Татенко. Науковець зосередив увагу на з’ясуванні можливості і доцільності застосування в соціальній психології суб’єктно-вчинкового підходу, розробленого в межах загальної психології, виявленні прихованого в ньому соціально-психологічного контексту. Його учениця В. Д. Гридчук розкрила можливості суб’єктно-вчинкового підходу щодо вивчення процесів українського суспільствотворення та формування вітчизняної моделі громадянської освіти.

Методологія суб’єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір (В. О. Татенко)

Одне зі своїх основних завдань автор дослідження вбачав у тому, щоб сформувані неупереджену позицію щодо історії, теорії, методології та перспектив подальшого становлення суб’єктного, вчинкового, а також об’єднавчого щодо них суб’єктно-вчинкового підходів в умовах напруженого протистояння різних пізнавальних парадигм. Зокрема, обґрунтовується положення про те, що версії М. Фуко про смерть суб’єкта варто протиставити ідею культурно-історичної еволюції суб’єктності, що, фактично, постмодернізм і пост-

некласична методологія, синергетика, конструктивізм і персонологія, інші парадигмальні системи намагаються віднайти новий формат суб'єктного буття, що передбачає максимально можливий і виправданий на сьогодні рівень свободи життєтворчості людської істоти і людської спільноти. В. О. Татенко звертає увагу на те, що більші шанси на перемогу в політичному, економічному, дипломатичному, а особливо – військовому протистоянні, за інших рівних обставин, має нація з більшим суб'єктно-вчинковим потенціалом. З огляду на це здійснюється аналіз суб'єктно орієнтованих підходів (суб'єктно-діяльнісного, суб'єктно-буттєвого, суб'єктно-середовищного, суб'єктно-ціннісного, системно-суб'єктного та ін.) у сучасній психології, визначається позиція, яку займає щодо них суб'єктно-вчинковий підхід.

Пропонується *методологічний конструкт*, згідно з яким суб'єктно-вчинковий підхід можна розглядати як форму соціально-психологічного мислення. Він буде корисним для соціальної психології в тому разі, якщо його вихідні загальнопсихологічні положення дістануть відповідну соціально-психологічну інтерпретацію та конкретизацію. Зокрема, обґрунтовується думка, що індивідуальна суб'єктність може виявитися і здобути реалізацію у форматі вільної, усвідомлюваної творчості лише за умови інтегрованості її носія в систему взаємобміну досвідом культури буття людини суб'єктом. Звертається увага на те, що соціально-психологічна природа вчинкової активності виявляє себе в її спрямованості на людину і на людські цінності, у тих внесках, які її суб'єкт робить у розвиток інших людей, у життя суспільства. Тому пропонується *доповнити відоме соціально-психологічне положення про механізм суб'єктно-суб'єктної взаємодії уявленням про механізм суб'єктно-вчинкової взаємодії людини з людиною*.

З позицій суб'єктно-вчинкового підходу *здійснено концептуальну спробу інтерпретації та сутнісної конкретизації базових положень про об'єкт, предмет, метод, принципи і завдання соціально-психологічної науки*.

Так, *об'єктом* соціальної психології визначено процес спільного буття людей як психологічний феномен, що дає їй змогу зайняти відносно самостійну позицію серед інших суб'єктів гуманітарного пізнання. *Предметом* пропонується вважати можливості (закономірності, чинники, механізми, особливості, умови) розвитку цього спільного буття до рівня суб'єктно-вчинкової взаємодії як певного соціально-психологічного канону. Відповідно, методом, автентичним сформульованому предмету соціальної психології, визначено *метод суб'єктно-вчинкової взаємодії*, який дає змогу досліджувати соціально-психологічні феномени спільного буття людей з огляду на той вищий рівень, який воно може досягати у своєму становленні і розвитку

(наприклад, рівень спільного вчинку). Перелік наявних принципів соціальної психології доповнено *принципом суб'єктно-суб'єктної взаємодії індивідів та їхніх об'єднань, принципом учинково-вчинкової взаємодії індивідів та їхніх об'єднань*, а також узагальнювальним *суб'єктно-вчинковим принципом соціально-психологічного дослідження спільного буття людей*.

Для ілюстрації можливості та доцільності запровадження суб'єктно-вчинкового підходу в соціальній психології розглянуто феномени соціалізації, спілкування, комунікації, впливу людини на людину, лідерства, масової поведінки, індивідуальної та групової суб'єктності та вчинковості. Так, обґрунтовуються положення про те, що дитина водночас і є, і стає суб'єктом соціалізації; що одним із сутнісних критеріїв соціалізованості індивіда є його психологічна суб'єктна готовність до вчинку істини, добра, краси, любові; що спільний вчинок є універсальним соціально-психологічним механізмом соціалізації.

Звертається увага на поширені випадки ототожнення категорії особистості з більш загальною категорією людини, а також з розумінням людини як персони, індивідуальності і як суб'єкта. Робиться наголос на необхідності узгодження уявлень про об'єкт і предмет соціальної психології особистості, загальної психології особистості і персонології.

Проблематизується правомірність ототожнення соціально-психологічних категорій “спілкування” та “комунікація”, а також зведення першої до другої. Зокрема, зазначається, що у спілкуванні, на відміну від комунікації, сама можливість тілесного, душевного, духовного контакту з конкретною людиною чи групою може бути суб'єктивно більш значущою, ніж обмін інформацією. Пропонується доповнити уявлення про спілкування як діалогову суб'єктно-суб'єктну взаємодію (М. М. Бахтін, Б. Ф. Ломов) уявленням про нього як учинково-вчинкову взаємодію, а також суб'єктно-вчинкову взаємодію.

На основі аналізу соціально-психологічної категорії впливу робиться висновок про те, що саме у взаємовпливах самодостатніх суб'єктів, кожний з яких вільно творить, вільно вчиняє і бере на себе відповідальність за створене і вчинене, намагається сам визначити і самостійно пройти свій життєвий шлях, враховуючи при цьому інтереси значущих інших, виникають реальні соціально-психологічні умови для їхнього спільного автентичного буття. Робиться також висновок про те, що саме інстанція Ми, представлена в просторі психіки кожного окремого члена соціального угруповання, стає реальним соціопсихічним носієм групової, колективної, масової, загальнолюдської суб'єктності і вчинковості.

Вищесказане дає підстави вважати можливим і доцільним запровадження суб'єктно-вчинкового підходу в соціальній психології. Розроблення та запровадження положень суб'єктно-вчинкового підходу в соціально-психологічній науці дасть змогу суттєво розширити і зміцнити арсенал її методологічних можливостей, сприятиме її розвитку і більш успішному виконанню нею випереджальної і напрямної функції щодо соціальної практики.

Результати проведеного дослідження відображено в монографії “Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір” [4].

Суб'єктно-вчинковий підхід як методологія громадянської освіти учнівської молоді (В. Д. Гриджук)

У ході роботи над науково-дослідною темою В. Д. Гриджук запропоновано *модель громадянської освіти в школі, що постає як новий проект української національної школи*. В її основу покладено суб'єктно-вчинковий підхід до організації громадянської освіти молодого покоління, завдяки якому стає можливим:

по-перше, активізувати особистісні, вчинкові ресурси та потенційні спроможності останнього задля успішного оволодіння суспільною мораллю та вироблення власного соціального досвіду та власної життєвої стратегії суб'єктно-вчинкового спрямування;

по-друге, створити відповідні психолого-педагогічні умови для залучення зростаючої особистості у сферу громадських інтересів і потреб завдяки активізації її пошукової громадянської активності в режимі простору міжособової взаємодії, позначеної системою координат розвитку спільноти “Я-Ти-Ми”;

по-третьє, принагідно опертися на етнопсихологічні особливості виховання громадянськості та вчинкові засади етнопедагогіки, зокрема козацької педагогіки.

Цей підхід як методологія громадянської освіти спрямовує вихователів (учителів, батьків, представників територіальної громади), а також безпосередньо самих дітей та учнівську молодь як суб'єктів власного громадянського розвитку на:

1) розвиток/саморозвиток сутнісних сил дитини і зокрема “універсальної обдарованості” як “здатності жити болями всього світу” (В. А. Роменець) чи то здатності до вчинку;

2) виховання/самовиховання характеру як інтегративної психічної характеристики, що концентрує в собі усі ознаки суб'єктності і вчинковості молоді людини і є основою для становлення як “культурної людини”, так і “політичної людини” (О. Б. Шестопал);

3) учинковий поступ до “сродної праці” як архетипової програми, що є сутнісною для поколінь українців й актуалізується в умовах становлення громадянського суспільства;

4) зорієнтованість на українські ціннісні суспільні ідеали – служіння Богу і Людям (О. І. Вишневський), що, власне, і є вчинком Служіння;

5) розвиток психологічної культури особистості.

На основі суб’єктно-вчинкового підходу розроблено *методику формування громадянської позиції учнівської молоді*, що є важливим соціально-психологічним новоутворенням віку ранньої юності, та відтворено описову *модель структурування громадянської позиції учнівської молоді*, яка унаочнює загальні характеристики психогенези цього явища.

Як передумову названо *зовнішні та внутрішні чинники формування активної громадянської позиції учнівської молоді*, що передбачають наявність, по-перше, громадянського суспільства як “природного гаранта” пошукової громадянської активності молоді; по-друге, суб’єкт-суб’єктної взаємодії, що якнайкраще зреалізовується в такому суспільстві, і, по-третє, набуття соціального (у т. ч. і політичного, і суспільно корисного) досвіду особистості, а саме досвіду вчинення задля інтересів громади. Перші дві умови є зовнішніми чинниками формування активної громадянської позиції учнівської молоді, третя (досвід) – внутрішнім чинником громадянського розвитку особистості в ранньому юнацькому віці і зокрема формування її громадянської позиції.

На отримання такого досвіду спрямована методика формування громадянської позиції особистості в ранньому юнацькому віці, у межах якої *основним соціально-психологічним механізмом* впливу (взаємовпливу) на учнівську молодь стає спільний вчинок дорослих і дітей у форматі вивчення та реалізації потреб громади, а *критерієм сформованості громадянської позиції* – суб’єктна готовність учнівської молоді до спільного вчинку. Зазначена методика вибудована з урахуванням особливостей психогенези громадянської позиції та згідно з архітектонікою вчинку В. А. Роменця і передбачає відповідні етапи суб’єктно-вчинкової взаємодії.

В основу методики покладено описову модель психогенези громадянської позиції учнівської молоді на засадах суб’єктно-вчинкового підходу і теоретичну модель спільного вчинку дітей та дорослих. Стило опишемо її.

Процесуальні характеристики громадянської позиції учнівської молоді визначено в межах субкатегорій процесу розвитку, як-то “становлення”, “формування”, “перетворення”, з яких визначальним з огляду на особливості раннього юнацького віку стає формування. Відповідно, виокремлено *складові (етапи) психогенези громадянської позиції учнівської молоді*, що репрезентують її внутрішньоособистісний та зовнішньоособистісний плани.

Перший умовно виділений етап/складову психогенези громадянської позиції – *соціокультурний* – репрезентовано на рівні процесу становлення громадянської позиції. На цьому етапі особистість пізнає, приймає, засвоює й акумулює в собі суспільне, доводячи його до рівня особистісного, тим самим на глибинному рівні вирішуючи для себе проблему “я і суспільство”. Розглянуте пов’язано з етапом вчинкової ситуації, у якій і завдяки якій завершується становлення громадянських особистісних властивостей та спроможностей дитини, унаслідок чого виникають громадянські смисли, цінності, почуття, уявлення.

Другий етап/складову психогенези громадянської позиції – *ідейно-політичний* – пов’язаний з процесуальними властивостями формування політичної свідомості та громадянської самосвідомості учнівської молоді. На цьому етапі громадянські смисли, цінності, почуття, уявлення фокусуються в певному напрямку подальшої вчинкової дії і репрезентуються у вигляді напрацьованих особистісних, соціальних, ідейно-політичних настанов та громадянській спрямованості (наприклад, вирішення особистістю важливих суспільних питань у форматі “я і державність”, “я і держава”).

Інваріанти третьої складової/етапу психогенези громадянської позиції учнівської молоді – *етико-правової* – пов’язуються з виробленням власних моральних принципів, прийняттям та інтеріоризацією правових норм суспільного співжиття, з одного боку, та розв’язанням проблеми власного громадянського самоутвердження “я в громаді”, з другого. Цей етап психогенези громадянської позиції учнівської молоді завершує собою вчинкову мотивацію. Особистість здійснює моральний вибір одного з мотивів, приймає рішення і готова до вчинкової дії.

Останні два етапи відповідають мотиваційному й об’єднаному дієвому / післядієвому блокам вчинкової архітекτονіки. Зовнішньоособистісний план громадянської позиції пов’язаний, власне, з її поведінковими проявами, найвищим з яких є вчинок Служіння людям.

У цілому методика передбачає чотири етапи здійснення суб’єктно-вчинкового взаємовпливу – ситуаційний, мотиваційний,

дієвий та післядієвий: *ситуаційний етап* відповідає *соціально-культурній* складовій/етапу психогенези громадянської позиції учнівської молоді; *мотиваційний* – *ідейно-політичний та етико-правовий* складовій/етапу зазначеного соціально-психологічного новотвору ранньої юності; *дієвий* – морально-діяльнісному “оприлюдненню” духовних та громадянських здобутків попередніх двох етапів; *післядієвий* – це поновлення спіралевидної траєкторії психогенези, якщо відштовхуватися від катарсичних осмислень учинкової дії. Отож кожен етап має свої завдання, способи і форми їх здійснення.

Таким чином, суть методики формування громадянської позиції учнівської молоді можна виразити так: формується громадянська позиція на рівні розумових процесів, виявляє себе у відповідних діях, а формою унавлення змістових характеристик громадянського позиціонування є вчинок.

Результати проведеного дослідження відображено в монографії “Громадянська освіта: суб’єктно-вчинковий підхід” [5].

Соціальна архетипіка як теоретико-методологічний і методичний підхід до вивчення масового (колективного) несвідомого (О. В. Суший)

Соціальна архетипіка – порівняно новий міждисциплінарний напрям досліджень масової свідомості в єдності її свідомих та несвідомих компонентів. У вітчизняному науковому середовищі цей напрям розвивається в лоні української школи архетипіки¹. Це свого роду методологічна платформа, на ґрунті якої, зокрема, вивчаються глибинні архетипні риси соціальної психіки українського народу.

На сьогодні соціальна архетипіка не має усталеного комплексу підходів та методів, які визначають спрямованість досліджень цього надзвичайно специфічного психосоціального матеріалу – колективного несвідомого, а тому являє собою сукупність, низку синтетичних, інтегративних способів та методів пізнання, що формуються на стику різних галузей наукового знання як результат поєднання елементів різних методологій, з одного боку, та визначаються безпосередньо ра-

---

¹ Українська школа архетипіки (УША) постала як міждисциплінарний науковий напрям досліджень. Ідейні основи УША тісно пов’язані з аналітичною психологією К. Г. Юнга, американсько-британською особистісною типологією Майєрс–Брігґс, науковою творчістю соціологів Е. Афоніна та О. Донченко, психодіагностів Л. Бурлачука і культуролога С. Кримського, історика А. Мартинова і політолога Ю. Романенка.

курсом того чи іншого дослідження, його спрямованістю на розв'язання тих чи інших завдань, з другого. Більше того, серед наукових розвідок з цієї проблеми не так уже й багато розробок, що вирізнялися б органічним поєднанням емпіричних досліджень неусвідомлюваних елементів масової свідомості і теоретичних узагальнень.

Розроблення методологічних орієнтирів та нетривіальних методичних засобів, адекватних сучасним соціологічним та соціально-психологічним підходам до вивчення усвідомлюваних та неусвідомлюваних феноменів, залишається важливим завданням для формування теоретико-методологічних координат соціальної архетипіки, оскільки звернення до проблеми масового свідомого та несвідомого за амбівалентної теоретико-методологічної бази часто призводить до применшення значущості, а почасти й недовіри до обраного ракурсу та результатів таких досліджень.

У межах проведеного наукового дослідження *соціальну архетипіку репрезентовано як окрему – подвійну – форму СПМ (тибл.)*. Як теоретико-методологічний і методичний підхід до вивчення масового (колективного) несвідомого, соціальна архетипіка належить до корпусу *наукових форм СПМ*. У ході свого становлення вона, як наукова форма СПМ, виконує евристичну функцію (слугує здобуванню нових знань), функцію синтезу знань (об'єднує в собі інші поняття), методологічну (задає кут дослідницького інтересу), логічну (впорядковує інші поняття). Водночас занурення в пласти глибинних форм трансляції психосоціокультурного досвіду життєдіяльності соціуму неминуче виводить дослідника в простір *позанаукових (повсякденних, міфологічних, містичних, фольклорних тощо) та проміжних (ідеологічних, психотехнологічних) форм СПМ*, які є формами уявлення неусвідомлюваних психічних феноменів, на виявлення та вивчення яких, власне, і націлена соціальна архетипіка.

Здійснено огляд сучасних теоретичних досліджень, присвячених аналізу масового свідомого та масового несвідомого, зокрема зроблено спробу систематизації методологічних засад і методичних засобів вивчення неусвідомлюваних формовиявів, найбільш повно представлених у розробках української школи архетипіки та російської наукової школи “Постнекласична (універсумна) соціологія”. Окреслено передумови щодо можливості інтеграції названих підходів, чим, власне, розширено теоретико-методологічні межі та дослідницький арсенал соціальної архетипіки.

Таблиця

**Методологічні засади та методичні засоби вивчення
масового свідомого і несвідомого**

	Рівень	Структура	Методичний інструментарій
МАСОВЕ СВІДОМЕ	1. Когнітивний	когнітивні елементи ціннісних орієнтацій, що існують у масовій свідомості	опитування громадської думки методами анкетування та формалізованого інтерв'ю
	2. Афективний	емоційні (афективні) компоненти ціннісних орієнтацій	
МАСОВЕ НЕСВІДОМЕ	3. Ціннісні орієнтації щодо соціальних інститутів влади	соціальні норми і цінності щодо тих соціальних суб'єктів, з якими люди пов'язані відносинами підпорядкування	спеціальні методики (факторний та кореляційний аналіз). Методи соціально-психологічних досліджень: глибинні інтерв'ю, семантичний диференціал, проективні методики (проективний тест "Психологічний малюнок", метод індивідуального конструювання казкових сюжетів), групові медитації, контент-аналіз текстів
	4. Традиційні ціннісні орієнтації	історично виражають ставлення до своєї сім'ї, роду та до різних елементів соціальної структури суспільства	
	5. Екзистенційні цінності	орієнтації щодо ключових моментів буття (сенси життя, ставлення до смерті).	
	6. Архетипний	архетипи колективного несвідомого, що проявляються через архетипні інваріанти (образи, символи, міфи, настановлення, габітус); як соціальна та соціетальна ідентичність; у кодї культури.	якісно-кількісні психодіагностичні методики: "Кольорові уподобання" (Е. Афонін) та БАД (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко)
	7. Емоційні цінності	орієнтації на ціннісні переживання, які виражають різні соціальні потреби	методика "Емоційна спрямованість особистості" (В. Немировський, С. Григор'єв)

Ідеологія як форма соціально-психологічного мислення (В. В. Жовтянська)

Соціально-психологічний підхід дає можливість сформулювати досить широке визначення ідеології, під якою розуміється комплекс суб'єктивних уявлень про належний порядок у суспільстві, а також про шляхи його досягнення. Це можуть бути як індивідуальні уявлення, так і уявлення, притаманні певній соціальній групі.

За такого способу визначення ідеологію можна розглядати як результат (що в знятому вигляді містить також і процес) соціально-психологічного мислення. При цьому окремі ідеології – як певним чином марковані філософсько-політичні системи поглядів – є окремим, хоча й важливим випадком. Вони забезпечують раціональний (чи принаймні раціоналізований) і розгорнутий аналіз стратегій і тактик розвитку суспільства, формують аксіологію цього розвитку, фундують світоглядні орієнтири, надають усебічну аргументацію для висловлених пропозицій тощо. Утім, їх розроблення і, особливо, успішність їх упровадження в суспільне життя в кінцевому підсумку залежать від уявлень про соціальний світ різних верств населення: від владних еліт до широких народних мас. Саме тому важливо досліджувати не лише ідеології у вузькому, політологічному розумінні. Зрештою, саме від уявлень широких верств населення про характер функціонування суспільства і його належний стан залежить те, як саме це суспільство буде функціонувати і які шляхи розвитку для нього будуть відкриті.

Можливість говорити про ідеологію як ту чи іншу ідеологію, тобто як таку, що має свої альтернативи, виникає лише в епоху Прорісвітництва, коли релігія втрачає функцію світоглядного монополіста. Протоідеології, які існують у межах міфу або релігії, мають тотальний характер: тут не може бути ідеології як предмета вибору, як однієї з набору можливих. Відхід від тотальності протоідеологій став можливим завдяки раціональному повороту в культурі соціально-психологічного мислення. Світ природний і світ соціальний поступово ставали предметом аналізу, а не догматичних інтерпретацій. Підґрунтя цих процесів закладається ще за часів Ренесансу з його величезним рефлексивним потенціалом, що виділяє людину як самоцінність, як окремого індивіда. Право на мислення і на власну думку зрештою робить людину суб'єктом соціальних процесів, що обертається буремними соціальними перетвореннями доби буржуазних революцій. Саме в цих перипетіях формуються і поняття ідеології, і перші політичні ідеології.

При цьому ідеології існують, точніше – рефлексуються як ті чи інші ідеології, лише в конкурентному середовищі (тотальна ідеологія

вписана в картину світу і суб'єктивно не відрізняється від дійсності). Тому вони функціонують у реаліях політичної боротьби, в її найширшому сенсі. Це створює певні точки напруженості в існуванні ідеологій, які водночас задають принципи можливості їх розвитку. З одного боку, наявність конкуренції завжди передбачає сторонню критичну позицію щодо конкретного ідеологічного проекту. З другого боку, у межах політичної боротьби будь-яка ідеологія претендує на перемогу, тобто на визнання своєї виняткової правильності, а отже, на абсолютність. І оскільки ця боротьба є конкретною практикою, вона має цілком конкретну мету, яка за певних обставин абсолютизується. Якщо це відбувається, то деякий спосіб існування суспільства сприймається як абсолютною правильний, адже він для носіїв ідеології починає втілювати в собі ту правду і ті цінності, які лежать в основі ідеології.

Отже, існують два магістральні шляхи розвитку ідеологій в історичному процесі: плюралістичний та абсолютистський. Перший шлях передбачає, що суспільні цілі заздалегідь визнаються як такі, що не претендують на абсолютне і повне втілення вихідних ідеологічних цінностей. Упровадження такого способу функціонування ідеологій можливе в умовах відкритих суспільств. Другий шлях пропонує абсолютизацію певного способу існування соціуму як достеменно правильного, що знімає можливість рефлексивного аналізу затверджених ідеологією позицій. Брак рефлексії призводить до того, що суб'єктивний процес формування інтерпретацій дійсності перестає усвідомлюватись. Як наслідок, дійсність постає для суб'єкта невідривно від її інтерпретації, заданої ідеологією. Зокрема, на об'єкти переноситься заданий ідеологією спосіб ставлення до них, який закріплюється в категоріальному апараті як їхня онтологічна властивість. Закріплення оцінок у семантичних категоріях продукує подальше збереження затвердженого ідеологією соціального устрою та владного розподілу. Коли нове покоління згодом долучається до культурного простору, то його входження в соціальний світ супроводжується використанням цих категорій разом із затвердженим у них усталеним ставленням до різних об'єктів. Зрештою ідеологія перетворюється на культурний бекграунд соціуму, який слугує цілям самозбереження і самовідтворення законсервованої соціальної системи через її протиставлення іншим можливим чи реальним соціальним системам. Цей процес проявляється, з одного боку, в абсолютній перемозі ідеології як тотального в межах певної спільноти світогляду, а з другого боку – в її змістовому вихолощенні і, в кінцевому підсумку, самознищенні.

Викладені міркування було покладено в основу розробленої *концепції ідеологічної форми СПМ*, у якій розкрито *закономірності та*

тенденції розвитку ідеологій у їх зв'язку із закономірностями розвитку СПМ як соціокультурного психологічного феномена. Визначено та описано загальні тенденції сучасного ідеологічного розвитку соціуму: одна – магістральна – характеризується поступовою лібералізацією суспільних відносин; друга є результатом ідеологічних деформацій та проявляється як абсолютизація певної ідеології і тоталітаризація суспільства. Реконструйовано алгоритм, закономірності, механізми та чинники ідеологічних деформацій, а також умови, що запобігають останнім у процесі соціального розвитку. На основі розробленої концепції проаналізовано низку ідеологічних соціально-психологічних феноменів – націоналізм, патріотизм, фашизм, що дало змогу розширити уявлення про їхню природу і сутність.

Результати дослідження представлено в колективній монографії “Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку” [2].

Психотехнологічні форми соціально-психологічного мислення (О. Ю. Кухарук)

Форми СПМ, що посідають проміжне місце між науковими та позанауковими формами СПМ, можна назвати *психотехнологічними*. Такі форми СПМ виникають у тих сферах діяльності людини, де є реальна, практична необхідність змістового і продуманого пояснення певних закономірностей чи особливостей соціальної дійсності, з одного боку. А з другого, немає практичної можливості, засобів чи зацікавленості (а можливо, і компетентності) “дослідників” у вирішенні цих задач методами класичної соціально-психологічної науки.

Психотехнологічні форми є одними із найбільш поширених форм соціально-психологічного мислення в сучасному світі. Найчастіше ідеї, що виникають як результат цього типу мислення, можна знайти в таких сферах, як реклама, PR-технології, іміджмейкінг, управління персоналом, технології продажів, у низці концепцій у сфері маркетингу і менеджменту, психотерапії, управління громадськими організаціями та ін. Коло задач, які вони описують, дуже широке – від особливостей спілкування і міжособової перцепції до психології великих груп та психології впливу.

Психотехнологічні форми соціально-психологічного мислення видаються спорідненими з науковою формою пізнання, однак насправді є абсолютно автономними. Так, використовуючи цілком психологічну термінологію та подекуди методологію фактичної прив'язки до науки, вони не потребують якогось обґрунтування і здебільшого не пов'язані з класичними науковими дослідженнями.

Означимо відтак певні закономірності появи та функціонування психотехнологічних форм СПМ:

1. *Вільне використання наукового термінологічного апарату.* Використовується термінологія практично всіх дотичних (чи іноді недотичних) наук: психології, економіки, математики, філософії тощо. Найяскравіший приклад таких понять: мотивація, демотивація, група, організація, поведінка, соціальна роль тощо.

2. *Вибіркове використання напрацювань соціально-психологічної науки.* До напрацювань класичної науки розробники психотехнологічних форм соціально-психологічного мислення звертаються не так часто і лише за умови, що пояснювальні можливості сфери, у якій розвивається сама ідея, вичерпано.

3. *Використання та видозміна методології наукових досліджень.* Найбільш яскраво ця практика проявляється у сфері маркетингу, де є потужний, самодостатній напрям маркетингових досліджень, а також у сфері управління персоналом. Найчастіше використовуються адаптовані фокус-групи, глибинні інтерв'ю, опитування та ін.

4. *Використання поодиноких успішних результатів як підґрунтя до появи нових концепцій.* Звертаючись до власного досвіду, знання своєї сфери та уміння управляти, спеціалісти із практичних сфер пропонують нетривіальні цікаві рішення, які стають успішними. Ще на етапі впровадження те чи інше рішення може супроводжуватися теоретичним обґрунтуванням, що містить у собі зокрема і соціально-психологічні ідеї. Пізніше, після успішного впровадження, на основі цього рішення може бути сформульовано цілу концепцію з низкою глобальних ідей, у тому числі і соціально-психологічних.

5. *Центрованість на проблемі.* Психотехнологічні форми СПМ виникають там, де є проблема (у бізнес-практиці чи терапії). Відповідно, формулювання ідей, рішень чи навіть поява нових термінів пов'язані в першу чергу з ідентифікацією та нейтралізацією проблемної зони певного явища, а не з його цілісним, усебічним вивченням.

Окремо варто зупинитися на зв'язках психотехнологічних форм СПМ із науковою соціальною психологією. Можемо говорити про радше “доцентрові” зв'язки, якщо науку в нашому випадку вважати центром. Як було згадано вище, наукові результати не завжди цікаві для практиків. Однак останнім часом спостерігається інтерес соціальної психології до напрацювань менеджменту, маркетингу, управління персоналом тощо. Ідеї, що там з'являються, доволі часто успішно адаптуються під наукову парадигму і стають власне науковим здобутком, не полишаючи своїх зв'язків із, наприклад, середовищем бізнесу.

Детальніше результати дослідження лабораторії представлено в колективній монографії “Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку” [2].

Висновки. Науково-дослідна робота “Особливості становлення і розвитку форм соціально-психологічного мислення” поклала початок вивченню генезису і специфіки основних форм соціально-психологічного мислення, що склалися в зарубіжному та вітчизняному соціокультурному просторі, передумов і перспектив їх поступу, взаємодії та взаємозбагачення. Це, своєю чергою, створило підґрунтя для оновлення концептуальних засад дальшого розвитку соціальної психології як наукової та навчальної дисципліни.

У ході дослідження здійснено концептуалізацію понять соціально-психологічного мислення та його форм. Запропоновано класифікаційно-генетичну модель форм СПМ. На її ґрунті проаналізовано окремі формовияви СПМ та розроблено низку концепцій (запровадження суб’єктно-вчинкового підходу в соціальній психології, історіографічного канону в соціальній психології, ідеологічної форми СПМ), методик (формування громадянської позиції учнівської молоді), технологій (моніторингу стану історіографії соціальної психології) та моделей, що описують структуру і функції, пояснюють механізми функціонування, закономірності та тенденції розвитку і взаємодії основних форм СПМ (наукових, позанаукових, ідеологічно та психотехнологічно зорієнтованих), а також розкривають їхній евристичний потенціал та можливості щодо вирішення різних завдань суспільної практики і навчально-виховного процесу.

Зокрема, перспективним уявляється комплексне вивчення та аналіз націєтворчого та конфліктологічного потенціалу форм СПМ в умовах внутрішньополітичної нестабільності та зовнішніх загроз територіальній цілісності країни. Результати такого дослідження матимуть високу наукову значущість, оскільки можуть стати надійним теоретико-методологічним і методичним базисом для соціально-психологічних інтервенцій, спрямованих як на зниження конфліктогенності всередині суспільства, так і на зміцнення його націєтворчого потенціалу.

Література

1. Основи соціальної психології : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за ред. М. М. Слюсаревського ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К. : Міленіум, 2016. – 588 с. – Режим доступу : <http://methodology.ucoz.net/load/>.
2. Соціально-психологічне мислення: генеза, основні форми та перспективи розвитку : монографія [Електронний ресурс] / авт. кол.: Жовтянська В. В., Кухарук О. Ю., Слюсаревський М. М., Соколовська Ю. С., Суший О. В.,

- Татенко В. О. та ін. ; за ред. Слюсаревського М. М. – К. : Ін-т соц. та політ. психології НАПН України, 2016. – 320 с. – Режим доступу : <http://methodology.ucoz.net/load/>.
3. Соколовська Ю. С. Історія соціальної психології в Україні: друга половина XIX – початок XX століття : монографія [Електронний ресурс] / Ю. С. Соколовська ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2016. – 180 с. – Режим доступу : <http://methodology.ucoz.net/load/>.
  4. Татенко В. О. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія [Електронний ресурс] / В. О. Татенко ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2016. – 215 с. – Режим доступу : <http://methodology.ucoz.net/load/>.
  5. Гридзук В. Д. Громадянська освіта: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія [Електронний ресурс] / В. Д. Гридзук ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – К., 2016. – 215 с. – Режим доступу : <http://methodology.ucoz.net/load/>.

References

1. Slyusarevskyy, M. M. (Ed.). (2016). *Osnovy sotsialnoi psykholohii* [Fundamentals of Social Psychology], <http://methodology.ucoz.net/load/>. (ukr).
2. Zhovtyanska, V. V., Kukharuk, O. Yu., Slyusarevskyy, M. M., Sokolovska, Yu. S., Sushyi, O. V., Tatenko, V. O. and other (2016). *Sotsialno-psykholohichne myslennia: heneza, osnovni formy ta perspektyvy rozvytku* [Socio-psychological thinking: genesis, basic forms and prospects of development], <http://methodology.ucoz.net/load/> [downloaded 1 March] (ukr).
3. Sokolovska, Yu. S. (2016). *Istoriia sotsialnoi psykholohii v Ukraini: druha polovyna XIX – pochatok XIX stolittia* [History of social psychology in Ukraine: the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century], <http://methodology.ucoz.net/load/> [downloaded 1 March] (ukr).
4. Tatenko, V. O. (2016). *Metodolohiia subiektno-vchynkovoho pidkhodu: sotsialno-psykholohichnyy vymir* [Methodology of the subjective-action approach: social and psychological dimension], <http://methodology.ucoz.net/load/> [downloaded 1 March] (ukr).
5. Hrydzuk, V. D. (2016). *Hromadianska osvita: subiektno-vchynkovyy pidkhid* [Civic education: subjective-action approach], <http://methodology.ucoz.net/load/> [downloaded 1 March] (ukr).

Sushyi O. V., Grydguk V. D., Zhovtyanska V. V., Kukharuk O. Yu., Sokolovska Yu. S., Slyusarevskyy M. M., Tatenko V. O. Peculiarities of the formation and development of forms of socio-psychological thinking: theoretical achievements and research prospects

The paper presents the results of the first in history and theory of psychological science research of genesis and specific of the main forms of social and psychological thinking, which were formed in the foreign and national social and cultural space, of prerequisites and perspectives of their development, interaction and mutual enrichment, and development on this basis of the conceptual foundations of the further development of Ukrainian social psychology as a scientific and aca-

demic discipline. During the study the conceptualization of the concepts of social and psychological thinking (SPT) and its forms was effected. The classification and genetic model of SPT forms was proposed. On this basis a number of concepts (subject-behavioral approach in social psychology; historiographical canon in social psychology, ideological form of SPT), methods (of forming a civic point of studying youth), technologies (monitoring of condition of social psychology historiography) and models have been developed, which describe the structure and function, explain the mechanisms of functioning, the regularities and trends of development and interaction of SPT forms (scientific; nonscientific (mythological), ideologically and psycho-technologically oriented forms), and which are show their heuristic potential and possibilities in solving various problems of social life and the educational process.

Key words: social psychology, social and psychological thinking, forms of social and psychological thinking (pre-scientific, scientific, non-scientific), subjective-action approach, historiography.

**© Сушій О. В., Гриджук В. Д., Жовтянська В. В., Кухарук О. Ю.,
Соколовська Ю. С., Слюсаревський М. М., Татенко В. О.**